

ВІЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗОНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розкрито сутність спеціальних (вільних) економічних зон, подано їх типізацію та принципи створення, проаналізовано ефективність функціонування вільних економічних зон в Україні, здійснено прогноз наслідків на економіку України відновлення спеціальних (вільних) економічних зон.

Ключові слова: спеціальна (вільна) економічна зона, імпорт, зовнішньоторговельні зони, комплексні виробничі зони, науково-технічні зони, туристично-рекреаційні зони, банківсько-страхові (офшорні) зони, зони прикордонної торгівлі.

1. Вступ. Актуальність теми дослідження обумовлена неоднозначним ставленням та трактуванням вільних економічних зон в Україні як вченими-економістами, так і політиками та пересічними громадянами. Пояснюється це, зокрема, негативним досвідом діяльності таких зон на території України, які були ліквідовані, оскільки замість того, щоб принести державі економічні дивіденди, вони використовувалися, переважно, для уникнення сплати ПДВ та мита при імпорті товарів, чим, відповідно, завдавалися значні збитки як наповненню державного бюджету, так і вітчизняному товаровиробнику. Конкурувати з безподатковими імпортними товарами, які автоматично ставали на 20-25 % дешевшими, українські виробники були неспроможні. А це, мультиплікативно, призвело до згортання, або в кращому випадку, значного скорочення потужностей заводів і фабрик з виробництва різноманітних вітчизняних товарів – починаючи від цукру і закінчуючи автомобілями. Однак, попри негативний попередній досвід функціонування вільних (спеціальних) економічних зон в Україні, починаючи з січня 2013 р. їх буде знову відновлено на підставі законів України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» від 06.09.2012 р. № 5205-VI [1] та «Про внесення змін до розділу ХХ «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо особливостей оподатку-

вання суб'єктів господарювання, які реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних галузях економіки» від 06.09.2012 р. № 5211-VI [2].

II. Постановка завдання. Питанням сутності, принципам і підходам до створення і функціонування вільних економічних зон, а також особливостям їх діяльності, присвячені дослідження багатьох вчених – Долішнього М. І., Соїної О. М., Палажій А. М., Брагіна Є. П., Пили В. І., Чмир О. С. та інших. Їхні дослідження спрямовані насамперед на обґрунтування необхідності та доцільності впровадження вільних економічних зон, визначення шляхів адаптації світового досвіду до національних умов тощо.

Виходячи з неоднозначної оцінки ефективності функціонування вільних економічних зон в Україні та рішення Верховної Ради про їх фактичне відновлення, але вже в дещо інших формах, вимагає комплексного дослідження, спрямованого на визначення впливу вільних економічних зон на розвиток національної економіки. Саме цьому й присвячена дана стаття.

III. Результати. Відповідно до Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13.10.1992 р. № 2673-XII, спеціальна (вільна) економічна зона являє собою частину території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України [3].

Метою прийняття даного закону та початку створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні було: залучення іноземних інвестицій та сприяння їм; активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для нарощування експорту товарів і послуг; поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг; залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання; розвитку інфраструктури ринку; поліпшення використання природних і трудових ресурсів; прискорення соціально-економічного розвитку України.

Потрібно зазначити, що ідея створення вільних економічних зон має давню історію і по-

чатками її можна вважати створення так званих вільних портів. Так, майже 2000 років тому (у 166 р. до н. е.) з метою сприяння торгівлі влада грецької держави острова Делос проголосила першу документально відому вільну зону. На острові приїжджі купці звільнялися від податків, мита та виконання адміністративних формальностей. Делос відіграв помітну посередницьку роль у торгівлі між Заходом та Сходом протягом 80 років [4].

Спеціальні (вільні) економічні зони в Україні створюються Верховною Радою України за ініціативою Президента України, Кабінету Міністрів України або місцевих Рад народних депутатів України чи місцевих державних адміністрацій.

Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» дозволяє створювати на території України спеціальні (вільні) економічні зони різних функціональних типів: вільні митні зони і порти, експортні, транзитні зони, митні склади, технологічні парки, технополіси, комплексні виробничі зони, туристсько-рекреаційні, страхові, банківські тощо [3].

Господарський кодекс України дозволяє створювати такі типиспеціальних(вільних) економічних зон:

– зовнішньоторговельнізони–частинатериторіїдержави, де товариіноземногопоходженняможутьзберігатися, купуватися та продаватися без сплатимита і митнихзборівабоз їхвідстроченням. Формами організації таких зон можуть бути вільні порти (порто-франко), вільнімитнізони (зони франко) та митнісклади;

– комплексні виробничі зони – частинатериторіїдержави, на якійз апроваджується спеціальний (пільговийподатковий, валютно-фінансовий, митнийтощо) режим економічної діяльності з метою стимулювання підприємства, залучення інвестицій у пріоритетні галузігосподарства, розширення зовнішньо-економічних зв'язків, запозичення нових технологій, забезпечення зайнятості населення. Вони можуть мати форму експортних виробничих зон, де розвивається насамперед експортне виробництво, орієнтоване на переробку власної сировини та переважно складальницькі операції, та імпортоорієнтованих зон, головна функція яких – розвиток імпортозамінних виробництв;

– науково-технічнізони–цеспеціальні економічні зони, спеціальний правовий режим яких орієнтований на розвиток наукового і ви-

робничого потенціалу. Вони можуть існувати у формі регіональних інноваційних центрів – технополісів, районів інтенсивного наукового розвитку, високотехнологічних промислових комплексів, науково-виробничих парків (технологічних, дослідних, промислових, агропарків), а також локальних інноваційних центрів та опорних інноваційних пунктів;

– туристично-рекреаційні зони – це спеціальні економічні зони, якістворюються в регіонах, щомають багатий природний, рекреаційний та історико-культурний потенціал, з метою ефективного його використання і збереження, а такожактивізації підприємницької діяльності (в тому числі із залученням іноземних інвесторів) у сфері рекреаційно-туристичного бізнесу;

– банківсько-страхові (офшорні) зони – це зони, в яких запроваджується особливо сприятливий режим здійснення банківських та страхових операцій в іноземній валюті для обслуговування нерезидентів. Офшорний статус надається банківським та страховим установам, які були створені за участю лише нерезидентів і обслуговують лише ту їхню підприємницьку діяльність, що здійснюється за межами України;

– зони прикордонної торгівлі – частина території держави на кордонах із сусідніми країнами, де діє спрощений порядок перетину кордону і торгівлі[5].

Крім зазначених в Україні можуть створюватися СЕЗ інших типів, а також комплексніспеціальні (вільні) економічні зони, які поєднують у собірієси та елементи зон різних типів. СЕЗ можуть бути класифіковані й за іншими критеріями.

Згідно з різними джерелами інформації, в світі налічується від 400 до 2000 вільних економічних зон. За оцінками західних експертів, у 2008 році через ці зони пройшло до 37 % світового товарообігу. В Україні діють 11 спеціальних (вільних) економічних зон і ряд різних за масштабом територій пріоритетного розвитку в 9 регіонах. Зокрема, є спеціальні зони зовнішньоторговельного, торговельно-виробничого, науково-технічного, туристично-рекреаційного спрямування: «Курортполіс Трускавець», «Яворів» (Львівська область), «Донецьк», «Азов» (Донецька область), «Порто-франко», «Рені» (Одеська область), «Закарпаття» (Закарпатська область), «Миколаїв», «Інтерпорт Ковель», «Порт Крим» (м. Керч, АР Крим), «Славутич» (м. Славутич Київської області) [6].

З метою стимулювання створення вільних економічних зон в Україні, окрім Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», було прийнято також Постанову Кабінету Міністрів України «Про Концепцію створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні» від 14.03.1994 р. № 167 [7], яка втратила чинність на підставі Постанови Кабінету Міністрів України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких урядових актів» від 25.09.2004 р. № 1109 [8] та Постанову Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності» від 24.09.1999 р. № 1756 [9].

Останньою, зокрема, було затверджено Програму розвитку в Україні спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності на період до 2010 року. Її завданнями було: ефективно використання наявної та створюваної транспортно-комунікаційної мережі України; залучення внутрішніх та іноземних інвестицій у господарський комплекс окремих регіонів; створення нових, збереження і модернізація існуючих робочих місць; збільшення податкових надходжень і обов'язкових платежів до бюджету; модернізація матеріально-технічної бази виробничої та невиробничої сфери; сприяння здійсненню структурної перебудови господарського комплексу окремих регіонів; реструктуризація збиткових підприємств; впровадження нових ресурсозберігаючих технологій; збільшення доходів населення; активізація підприємницької та зовнішньоекономічної діяльності; освоєння сучасних методів управління; збільшення експорту продукції та послуг.

Однак дана Програма виконана не була повністю, оскільки в березні 2005 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів», які взагалі поставили питання щодо можливості існування спеціальних правових режимів оподаткування на територіях СЕЗ. Зазначеним нормативно-правовим актом внесено зміни до законів з питань оподаткування суб'єктів СЕЗ, відповідно до яких СЕЗ не ліквідувались повністю, але оподаткування в них почало здійснюватись на загальних підставах [10, с. 6]. Зроблено це

було в зв'язку з тим, що існуючі спеціальні (вільні) економічні зони перетворилися на, переважно, засоби для безподаткового ввезення на митну територію України імпортованих товарів, чим було завдано значної шкоди національним товаровиробникам аналогічних товарів. Що стосується позитивного впливу ВЕЗ на економіку країни, то як зазначає Іванович І. Ю., такий позитивний вплив в цілому виникає, як правило, тоді, коли кількість та розміри зон досягають певної критичної маси, а національна економіка і законодавство - певної стабільності. Якщо правова та господарська системи несталі, то характер впливу ВЕЗ може бути різноспрямованим [6].

Як було сказано вище, сьогодні, Верховна Рада України, прийняттям законів України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» від 06.09.2012 р. № 5205-VI [1] та «Про внесення змін до розділу ХХ «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування суб'єктів господарювання, які реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних галузях економіки» від 06.09.2012 р. № 5211-VI [2], фактично, забезпечила подальше відновлення та розвиток в Україні спеціальних (вільних) економічних зон.

Перший із наведених законів спрямований на створення умов для активізації інвестиційної діяльності шляхом концентрації ресурсів держави на пріоритетних напрямках розвитку економіки з метою запровадження новітніх та енергозберігаючих технологій, створення нових робочих місць, розвитку регіонів. При цьому пріоритетними галузями економіки визначено галузі, спрямовані на забезпечення потреб суспільства у високотехнологічній конкурентоспроможній екологічно чистій продукції, високоякісних послугах, які реалізують державну політику щодо розвитку виробничого та експортного потенціалу, створення нових робочих місць. Перелік таких пріоритетних галузей економіки визначатиме Кабінетом Міністрів України [1]. Другий наведений Закон містить низку пільг, які надаватимуться суб'єктам господарювання, що здійснюють свою діяльність у вільних (спеціальних) економічних зонах на території України.

IV. Висновки. Підсумовуючи викладене в даній статті, можна зробити наступні узагальнення:

діяльність спеціальних (вільних) економічних зон має як свої переваги, так і недоліки. Переваги полягають у можливості залучити на непривабливі для вітчизняної економіки об'єкти та території інвесторів, в тому числі іноземних, що в подальшому потенційно має забезпечити розвиток не тільки цих об'єктів чи територій, але й сприяти розвитку економіки України в цілому. Недоліки – ті самі, що існували з самого початку впровадження таких вільних економічних зон – це зловживання та використання їх виключно для збагачення певних осіб та груп;

– на сьогодні вплив вільних економічних зон на розвиток національної економіки є маловивченим і дуже часто ґрунтується на політичних мотивах. Тому подальші дослідження повинні дати економічну оцінку впливу вільних економічних зон на розвиток національної економіки.

1. Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» від 06.09.2012 р. № 5205-VI [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Верховної Ради України // Режим доступу до док.: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5205-17>.

2. Закон України «Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування суб'єктів господарювання, які реалізують інвестиційні проекти у пріоритетних галузях економіки» від 06.09.2012 р. № 5211-VI [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Верховної Ради України // Режим доступу до док.: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5211-17>.

3. Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13.10.1992 р. № 2673-XII [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Верховної Ради України // Режим доступу до док.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2673-12>.

4. Вільні економічні зони / [Електронний ресурс] // Режим доступу до док.: http://vuzlib.org/invest_D/4.htm.

5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Верховної Ради України // Режим доступу до док.: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15/paao2470#o2470>.

6. Іванович І. Ю. Вільні економічні зони в Україні: проблеми становлення та розвитку / І.Ю. Іванович // [Електронний ресурс] // Режим доступу до док.: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekop/2009_5_1/192-196.pdf.

7. Постанова Кабінет Міністрів України «Про Концепцію створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні» від 14.03.1994 р. № 167 [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Верховної Ради України // Режим доступу до док.: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/167-94-p>.

8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких урядових актів» від 25.09.2004 р. № 1109 [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Верховної Ради України // Режим доступу до док.: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1109-2004-p>.

9. Постанова Кабінет Міністрів України «Про заходи щодо створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності» від 24.09.1999 р. № 1756 [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Верховної Ради України // Режим доступу до док.: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1756-99-p>.

10. Коссе Д. Д. Особливості правового режиму оподаткування суб'єктів спеціальних економічних зон в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд.юр. наук за спец. 12.00.07. адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – І-т зак-ва Верховної Ради України. – К.: 2007 [Електронний ресурс] / Режим доступу до док.: <http://studrada.com.ua/node/13019>.

Essence of the special (free) economic areas is exposed in the article, their typification and principles of creation is given, efficiency of functioning of free economic areas is analysed in Ukraine, the prognosis of consequences is carried out on the economy of Ukraine of proceeding in the special (free) economic areas.

УДК 330.341.1

Гаєрилюк В. Т.

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ТИПУ РОЗВИТКУ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОНЯТТЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ

У статті розглянуто передумови формування моделі економічного зростання на основі використання інноваційного типу розвитку що потребує обґрунтування нових пріоритетних напрямків розвитку економіки. Запропоновано розглядати поняття науково-технічний про-

грес як процес удосконалювання засобів і предметів праці, методів і форм організації виробництва на основі використання досягнень науки, фактори якого спрямовані на результативність процесу удосконалення знань, продукції, технології і організації виробництва.